

KUN KAKSIVUOTIAS VASTAA AU PAIRILLE EI-KIELELLISESTI
KUVAKORTTEIHIN TUKEUTUVAN KESKUSTELUN MULTIMODAAALISIA
PIIRTEITÄ

Suomen kielen
kandidaatintutkielma
Oulun yliopisto
11.1.2019

Jouni Pilto

SISÄLLYS

1. Tutkielman aihe ja teoreettiset lähtökohdat	1
1.1. Tutkimuskysymykset ja hypoteesit	1
1.2. Keskustelunanalyttinen menetelmä	2
1.3. Tutkielman keskeisiä käsitteitä	2
1.4. Tutkimusaineisto	4
1.5. Tutkielmani suhteessa aiempiin tutkimuksiin	6
2. Pelitilanteeseen liittyviä asioita	7
2.1. Au parin lapselle kohdistamien kysymysten kategorioita	7
2.2. Kysymys ja vastaus ovat ydin, jonka ympärille muodostuu sekvenssi	8
2.3. Pelikortit muodostavat aineellista osallistumiskehystä	10
3. Analyysi	12
3.1. Lapsen kuvaileva ele vastauksena aikuisen kysymykseen	13
3.2. Lapsen osoittava ele tapana vastata aikuisen kysymykseen	15
3.3. Lapsen toiminta vastauksena aikuisen kysymykseen	18
3.4. Lapsen kielellisen ilmauksen ja eleen yhdistelmä vastauksena aikuisen kysymykseen	19
3.5. Analyysin yhteenveto ja päätelmät	21
4. Tutkimuksen päätäntö	24
Lähteet	27
Keskustelunanalyttiset litterointimerkit	29

1. TUTKIELMAN AIHE JA TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT

Tutkimuksen aiheena ovat aikuisen lapselle esittämät kysymykset, jotka jäävät vaille kielellistä vastausta. Tarkkailen tutkimuksessani videolle tallennettua vuorovaikutustilannetta, jossa espanjalainen au pair esittää kuvakorttien esittämistä aiheista nousevia kysymyksiä suomalaiselle lapselle ja lapsi vastaa kysymyksiin. Tutkimukseni on aineistopohjainen ja kvalitatiivinen. Tutkimus kuuluu multimodaalisen keskusteluntutkimuksen piiriin.

1.1. Tutkimuskysymykset ja hypoteesit

Selvitän tutkimuksessani ensisijaisesti kolmea tutkimuskysymystä:

- 1) Esittääkö au pair kysymyksiä, joihin lapsi ei vastaa kielellisesti, ja jos esittää,
- 2) mitä lapsi tekee sen sijaan, että vastaisi kielellisesti ja
- 3) miten au pair orientoituu ei-kielellisiin vastauksiin tai vastaamattomuuteen.

Ensimmäinen hypoteesini on, että osa kysymyksistä jää vaille kielellistä vastausta. Toinen hypoteesini on, että vaikka au pair ei saa kaikkiin kysymyksiinsä kielellistä vastausta lapselta, vastaus voi ilmetä ei-kielellisin keinoin multimodaalisesti ja ei-kielellisenä ääntelynä. Laakson (2011: 152) mukaan kielellisesti ja kognitiivisesti aikuisiin nähden alakynnessä olevat lapset ovat herkkiä turvautumaan elekieleen, kun sanat eivät riitä. Kolmas hypoteesini on, että vastaus jää todennäköisemmin antamatta, jos kysymys on muodoltaan ja merkitykseltään kompleksinen tai abstrakti.

Tutkimuksessani tarkastelen lapsen vastausten ei-kielellisinä piirteinä esimerkiksi kehon suuntaa, asentoja, liikkeitä, eleitä ja ilmeitä. Lisäksi tarkastelen vuorovaikutuksen muodostamista fyysisten esineiden, pelikorttien avulla.

Aloin tutkia lapsen eleitä ja vastaustapoja, koska minua kiinnosti löytää selityksiä sille, millaisissa tilanteissa kielellisyys ja ei-kielellisyys vaihtelevat lapsen toiminnassa. Olen kiinnostunut tietämään, onko vastauksen ei-kielellisyys merkki lapsen kognitiivisen ja kielellisen kehitysvaiheen mukaisesta taitotasosta vai onko ei-kielellinen vastautapa riippuvainen (myös) jostakin muusta asiasta, esimerkiksi keskustelukumppanin tavasta

suorittaa kyselyä. Saadakseni vastauksia esittämiini kysymyksiin tarkastelen aineistosta sitä, millaisissa vuorovaikutustilanteissa lapsella on vaikeuksia ymmärtää kysymystä tai tuottaa toivotunlaista vastausta.

1.2. Keskustelunanalyttinen menetelmä

Tutkimuksessani käsittelen aineistoa **keskustelunanalyttisen menetelmän** teorialla ja välineistöllä. Keskustelunanalyttikoja kiinnostavat arjen vuorovaikutustilanteet (Seppänen 1998: 18). Kyseessä on aitoa keskustelua tarkasteleva empiirinen tutkimussuuntaus ja -menetelmä (Tieteen termipankki: keskustelunanalyysi). Keskustelunanalyysissä puhuminen nähdään toimintana. Lausumat ovat tekoja (Hakulinen 1998: 14) siinä missä eleet ja kaikki inhimillinen toiminta.

Keskustelunanalyttikoiden käyttämät audiovisuaaliset tallenteet sekä niistä tehtävät litteraatit ja mikroanalyysit mahdollistavat tarkan ja monipuolisen analyysin, jollaista nopeassa arjen keskustelutilanteessa taas ei voida tehdä. Keskustelunanalyttisessä tutkimuksessa on mahdollista tutkia keskusteluista vaikkapa puhutun kielen rakenteita, keskustelun jäsentymistä vuoroihin ja jaksoihin tai vuorovaikutustoimintoja, kuten pyyntöjä, kehotuksia ja niistä kieltäytymistä.

1.3. Tutkielman keskeisiä käsitteitä

Tässä tutkielmassani keskityn ensisijaisesti kysymys–vastaus -parien jälkijäseniin eli vastausvuoroihin. **Etu- ja jälkijäsen** ovat keskustelun rakennekuvauksen termejä vierusparin eli kahden eri puhujan vuorojen muodostaman kokonaisuuden osista. Vierusparin ensimmäistä vuoroa kutsutaan etujäseneksi ja toista vuoroa jälkijäseneksi (TTP s.v. *keskustelunanalyysi*.) Kysymys-vastauspari on yksi vierusparien ilmentymä. Kysymykseen vastaaminen on odotuksenmukainen toimintatapa. Kun puhuja esittää kysymykseksi tunnistettavan vuoron, syntyy odotus siitä, että kysymyksen vastaanottaja esittää seuraavana vuorona vastauksen, ja jos kysymyksen jälkeen ei saada vastausta, vaatii se jonkinlaisen selityksen (Raevaara 1998: 78–79).

Kysymyksinä käsittelen ilmaisuja, jotka osapuolten kesken ymmärrettiin keskustelutilanteessa kysymyksinä. Kysymyksissä ei aina ole kysymyssanaa, vaan

kysymyksellisyys voi muodostua prosodiikan avulla. Erityisesti englannin kysymyksille tyypillistä on nouseva äänenpaino, mutta kysymykselle ominainen prosodia esiintyy aineistossa useimmiten myös suomen- ja espanjankielisissä lauseissa.

Ihmisten käytössä on useita erilaisia kommunikatiivisia resursseja, joista puhutut ja kirjoitetut kielet ovat kaikkein vakioituimpia semioottisia järjestelmiä. **Kielellinen ilmaisu** tapahtuu sanoin. Sanoilla on yhteisesti jaetut, vakiintuneet merkitykset. Sanojen avulla taas muodostetaan lausekkeita, lauseita ja fraaseja, ja niilläkin on yhteisesti jaetut merkitykset, jotka voidaan tarkistaa sanakirjoista.

Ihmiset kommunikoivat kuitenkin myös muilla tavoin kuin kirjoittamalla ja puhumalla. **Ei-kielellinen ilmaisu** voi olla esimerkiksi sitä, kun nyökkäämme kysyjälle myöntävän vastauksen tai kun kohotamme kulmia ja nostamme hartioita tietämättömyyden merkiksi kysymykseen.

Ei-kielelliseksi ilmaisuksi luokittelen tässä tutkielmassa myös ääntelyn siinä tapauksessa, että ääntely ei muodosta kuulijan ymmärtämiä sanoja. **Ei-kielellistä ääntelyä** ovat tämän tutkimuksen aineistossa esimerkiksi lapsen tuottamat yyyy-äännähdys ja aivastusta jäljittelevä *ä-sih*-äännähdys.

Multimodaalisuus tarkoittaa sitä, että vuorovaikutuksessa ja viestinnässä on läsnä kielen ohella muitakin semioottisia järjestelmiä (TTP s.v. *multimodaalisuus*). Multimodaalisuuteen kuuluvat esimerkiksi katseet, eleet ja ilmehdintä sekä pään ja muun kehon asento, suunta ja liike. Näillä kaikilla on tehtäviä ymmärtämisessä ja ymmärretyksi tulemisessa. Keskustelunanalyysi on kiinnostunut tarkkailemaan myös henkäyksiä, prosodiikkaa, taukoja ja kaikkea mahdollista ihmiskehossa (Niemelä 2011: 49, 50, 57.) Kääntä ja Haddington (2011: 11) ovat todenneet, että multimodaalisessa vuorovaikutuksessa ihminen hyödyntää oman fysiikkansa lisäksi myös ympäristön esineitä, tilaa, paikkaa ja liikettä tuottaakseen merkityksiä ja ymmärtääkseen mitä toinen tekee tai tarkoittaa. On myös syytä korostaa, että viestinnässä eri keinot eli moodit yhdistyvät ja vaihtelevat sekä tarkoituksellisesti että tahattomasti. Vuorovaikutuksen muodostumisen ja keskustelun kulun kannalta ratkaisevia voivat olla esimerkiksi takeltelut ja änkytykset (Seppänen 1997: 20).

Osoittamiseksi ja kuvailulle ovat aineistossani usein esiintyviä multimodaalisuuden muotoja. Osoittaminen eli **indeksinen ele**, tyypillisesti sormella osoittaen, kohdistaa huomion useimmiten vuorovaikutustilanteessa läsnä oleviin asioihin kuten spatiaalisiin sijainteihin, esineisiin, henkilöihin tai kehon osiin. Kuvailevat, **ikoniset eleet** taas kuvaavat jonkin asian ja ikään kuin toimivat kuvattavan kohteen semioottisena merkinä sanan sijaan. Kuvailevan eleen kohde ei useinkaan ole fyysisesti läsnä vuorovaikutustilanteessa (Laakso 2011: 154.) Lapsen ilmaisussa kuvailevia eleitä esiintyy erityisesti ilmentämässä sellaisia asioita ja objekteja, joita ei sanoin ole onnistuttu kuvaamaan ja jotka eivät välttämättä ole fyysisesti läsnä (Laakso 2011: 167).

Koodinvaihto on käsite, jota käytetään sellaisista keskustelutilanteista, joissa kieli vaihtuu toiseksi. Tutkimusaineistossa on useita tällaisia tilanteita, joissa eri kielet esiintyvät jopa saman lauseen sisällä. Koodinvaihtoa tutkitaan maailmanlaajuisesti paljon. Tutkijat ovat olleet kiinnostuneita selvittämään sitäkin, miksi kieli vaihtuu joissakin keskustelun tilanteissa. Halmari ja Smith (1994: 427–445) tutkivat kaksikielisten USA:ssa asuvien sisarusten koodinvaihtoa englannin ja suomen välillä ja totesivat kielen vaihtuneen varsinkin neuvottelutilanteissa, joissa oli äänensävyä vaihtelua, kysymyksiä, imperatiiveja jne. Kappaleessa 5 esittelen tilanteen, jossa au pairin kysymyksen sisältämällä koodinvaihdolla vaikuttaisi oleva neuvotteleva tai ohjaava merkitys

1.4. Tutkimusaineisto

Tutkimusaineistoni on Oulun yliopiston Kikosa-kokoelmaan kuuluva Peli1-video. Video on kestoltaan 32 minuuttia. Se on kuvattu 2010-luvulla, ja se on osa laajempaa au pair -aineistoa, joka on taltioitu pohjoissuomalaisessa perheessä. Peli1-videolla esiintyvät au pair Maria ja kuvaushetkellä 2-vuotias poika Eetu. Videolle on kuvattu ”Minä itse kerron tarinan” (<http://www.oppijailo.fi>) -korttipelin ympärille rakentuva kasvatuksellinen keskustelu, jossa au pair ohjaa lasta ja kysyy korttien perusteella kysymyksiä. Lapsi vastaa kysymyksiin. Pelin lomassa au pair kertoo korttien kuva-aiheisiin perustuvia pikku tarinoita. Keskustelukielenä käytetään pääosin englantia ja suomea, mutta keskustelussa on myös koodinvaihtoa espanjaan. Au pair ei osannut suomea ennestään, mutta hän on kuvausten alkuun mennessä ehtinyt oppia sitä jonkin

verran kielikurssilla ja vuorovaikutustilanteista. Lapsi ei osannut ennestään englantia, mutta on oppinut sitä au pairin kanssa toimiessa kuvausten alkuun mennessä.

Kuva 1. Peli1-videon kohta 5.34, jossa au pair kysyy ”And do you think it is kettu?” ja lapsi vastaa ”It is kettu.”

Rajasin tutkielman Peli1-videon, sillä se sisälsi riittävästi tutkittavaa aineistoa – noin 70 kysymystä ja vastausta –, joiden perusteella voin vastata tutkimuskysymyksiin ja samalla osoittaa esimerkkejä lapsen erilaisista ei-kiellellisistä vastaustavoista. Kysymys-vastausparien tutkiminen tätä isommasta aineistosta olisi mahdollista kandidaatintutkielmaa laajemmassa tutkimuksessa.

Alkaessani tutkia aihetta tutkimusaineiston video oli valmiina, ja aineistosta oli tehty osittainen litteraatti. Olen tutkimusta tehdessäni täydentänyt ja tarkentanut litteraattia, jotta se mahdollistaa aineistossa esiintyvien vuorovaikutustilanteiden mikroanalyysin.

Kyseinen au pair -videoaineisto ollut myös muiden tutkimusten kohteena. Pihlajamaa (2019) on kandidaatintutkielmassaan tarkastellut lapsen ja au pairin koodinvaihtoa Peli1-videosta. Lehtola (2019) on tutkinut au pairin ja lapsen vuorovaikutuksen direktiivejä Pukeminen 1-videosta. Frick valmistelee artikkelia Peli1-videosta.

1.5. Tutkielmani suhteessa aiempiin tutkimuksiin

Sekä lasten että aikuisten vastaustapoja tutkittu videoaineistoista aiemminkin sekä ulkomailla että Suomessa. On tarkkailtu esimerkiksi kysymysten ja vastausten vuorottelua ja todettu perussääntönä, että keskustelut etenevät siten, että niissä on enintään lyhyitä taukoja vuorojen välillä, kun taas selvät aukkokohdat ja keskustelun seisahdukset ovat ongelmakohtia ja keskustelun epäjatkuvuuden merkkejä (Sacks, Schegloff & Jefferson 1974: 715.) On myös tutkittu sitä, miten kysyjä reagoi siihen, jos toinen osapuoli ei vastaa. Kysyjällä on taipumuksena reagoida esimerkiksi esittämällä kysymys uudestaan, muotoilemalla se uudestaan tai täsmentämällä sitä (Raevaara 1998: 78). Multimodaalinen vastustapa on kuitenkin yleistynyt tutkimusaiheena vasta myöhemmin. Esimerkiksi eleiden tutkimus on nouseva suuntaus, joka alkoi kasvattaa suosiota vasta 1990-luvun lopulla, mutta sen tutkimisessa on vielä paljon aukkoja. Siksi halusin tutkia kysymys–vastaus -rakenteita ja lisätä tietoisuutta multimodaalisesta ilmaisusta. Laakso (2011) on kiinnittänyt huomiota lasten käsien osoittaviin eli indeksisiin ja kuvaileviin ikonisiin eleisiin osana keskusteluja ja vastauksia. Tässä tutkimuksessani keskityn kehollisista toiminnoista esimerkiksi osoittaviin ja kuvaaviin eleisiin, katseen suuntaan ja kehon asentoihin.

Tämä tutkielma lukeutuu lapsen ja aikuisen välisen vuorovaikutuksen tutkimukseen. Samalla työni lukeutuu English as a lingua franca (ELF) –tutkimukseksi, mitä ilmentää se, että tutkimuksen kohteena on kahden ei-natiivin englanninkielinen viestintä. Tutkimus lukeutuu myös suomi toisena kielenä (S2) -tutkimuksiin, koska tutkimuksen yhtenä kohteena on Suomessa asuvan ulkomaalaisen au pairin suomenkielinen viestintä.

2. PELITILANTEESEEN LIITTYVIÄ ASIOITA

Tämän tutkimuksen aineistossa henkilöiden välisen vuorovaikutuksen tunnusomainen piirre on se, että au pair esittää pelillisessä vuorovaikutustilanteessa lapselle kysymyksiä ja lapsi vastaa kysymyksiin. 32-minuuttiselta Peli1-videolta voidaan tunnistaa muunkinlaista vuorottelua kuin kysymyksiä ja vastauksia, mutta rajaan tutkimukseni koskemaan ainoastaan au pairin lapselle esittämiä kysymyksiä ja lapsen antamia vastauksia näihin kysymyksiin. Esittelen seuraavaksi tarkemmin, millaisia au pairin kysymykset ovat tässä aineistossa.

2.1. Au pairin lapselle kohdistamien kysymysten kategorioita

32 minuutin videolla au pair esittää lapselle kaikkiaan 72 kysymystä. Eetun on siis oletettava tavalla tai toisella vastata 72 kertaa. Aineiston tyyppiesimerkillinen eli prototyyppinen kysymys on avoin hakukysymys. Näitä kysymyksiä aineistossa on 53. Käytännössä aineiston prototyyppinen kysymys ilmenee niin, että au pair osoittaa pelikortissa jotakin kohtaa ja esittää *mikä tämä on*-tyyppisen kysymyksen, johon lapsi vastaa antamalla kielellisen selityksen. Avoimeen hakukysymykseen vain kielellinen vastaus riittää aineiston vuorovaikutustilanteissa antamaan täsmällisen selityksen. Toisin sanoen tällaiseen kysymykseen on odotustenmukaista eli preferoitua antaa vastaus kielellisesti. Kielellisen vastaustavan oletusarvoisuus näkyy ennen kaikkea siten, että ei-kielellinen vastaus ei johda aineistossa selvään sekvenssin palautejaksoon (ks. luku 2.2.), jossa au pair hyväksyisi lapsen vastauksen.

Avointen hakukysymysten ohella toisen yleisen kysymyskategorian muodostavat pelitaktiset monivalintakysymykset, ja ne ovat *Minkä värisen kortin haluat seuraavaksi*-tyyppisiä. Tällaisen kysymyksen esittäessään au pair siis antaa lapselle vallan päättää siitä, minkä värinen kortti otetaan seuraavan keskustelun aiheeksi. Aineiston perusteella yleinen ja keskusteluyhteyden kannalta toimiva vastaus voi olla paitsi sanallinen myös kehollinen. Alla olevassa esimerkissä on esillä tilanne, jossa lapsi antaa sanallisen vastauksen tällaiseen kysymykseen, minkä jälkeen aikuinen antaa sekvenssin kolmannen vaiheen mukaisen palautteen:

(1) Pelitaktinen monivalintakysymys ja vastaus

01 Maria Which one do you want oranssi, vihreä tai eeehm sininen?
 02 Eetu Mmm:: (1.0) oranssi
 04 Maria Okay let's take oranssi

Kolmas aineistossa ilmenevä kysymyskategoria ovat kyllä/ei -vastausta preferoivat kysymykset, joihin aineiston perusteella yleinen ja tilanteessa ymmärrettävä vastaus on joko kielellinen (kyllä vs. ei) tai elehtivä (nyökkäys vs. pään sivuttaisheilutus).

Esimerkkinä tapaustyyppistä on seuraava:

(2) Kyllä/Ei -vaihtoehtokysymyksen perustapaus

Maria Okay Eetu do you want to make a casa now?
 Eetu (y)es

Esimerkin 2 tapaisia kyllä/ei -vaihtoehtotilanteita esiintyy aineistossa yhteensä seitsemän kertaa. Kyllä- ja ei -vastausten antaminen on aineistossa rutiininomaista, joten en tarkastele tätä kysymyskategoriaa tutkielmassani sen enempää.

2.2. Kysymys ja vastaus ovat ydin, jonka ympärille muodostuu sekvenssi

Yksi keskusteluanalyttinen tapa jäsentää keskusteluja on **sekvenssijäsennys**. Sen mukaisesti keskustelua voidaan tarkastella toisiaan seuraavien vuorojen sarjana eli **sekvenssinä**. Tämän tutkimuksen aineiston tyypillisen sekvenssin ytimessä on aikuisen kysymys ja lapsen vastaus. Kun au pair ja lapsi pelaavat korttipeliä, jokaisen uuden kuvakortin nostamisen jälkeen osapuolten kesken alkaa uusi keskustelu, jossa toiminta noudattaa järjestystä: aikuinen esittää kysymyksen, lapsi antaa vastauksen ja yleensä vielä aikuinen antaa vastauksen kuultuaan palautteen. Sekvenssi koostuu siis seuraavista osista:

1. Aikuisen esittämä kysymys,
2. lapsen antama vastaus,
3. aikuisen antama palaute (vastauksen hyväksyntä tai hylkääminen)

Esimerkkinä kolmivaiheisesta sekvenssistä on esimerkki 1, jossa au pair pyytää lasta tunnistamaan kuvakortista siinä näkyvän aiheen.

(3) Kuva-aiheen nimeäminen

```
01 Maria What is this? (( pitää korttia kädessä, osoittaa kuvaa ))
02 Eetu Poro, it is po:ro ro ro (( hypähtää, äänтелеe ))
03 Maria (( kuuntelee ja katsoo Eetua ))
04 Maria Yes
```

Rivillä 1 on sekvenssin ensimmäinen osa, jossa aikuinen pitelee korttia, osoittaa siinä olevaa kohtaa sormella ja kysyy lapselta: *What is this?* Sekvenssin toinen osa on rivillä 2, kun lapsi vastaa kielellisesti *poro, it is po:ro ro ro* ja tekee myös poroa jäljittelevän hyppimisliikkeen. Rivillä 4 aikuinen lausuu sekvenssin kolmannen vaiheen mukaisen palautteen *Yes*, mikä tarkoittaa, että lapsi vastasi oikein.

Au pairin ja lapsen keskustelulle tyypillinen kolmiosainen sekvenssi on samanlainen kuin kyselevien opetustilanteiden opetussykli kouluissa: 1) opettaja kysyy kysymyksen, 2) lapsi vastaa siihen ja 3) lopuksi opettaja antaa palautteen (Kleemola 2007: 63.)

Sekvenssin jatkuva toistuminen osoittaa sen, että vuorovaikutustilanne aikuisen ja lapsen välillä on deonttisesti epäsymmetrinen: aikuinen on oikeutettu asettamaan keskustelunaiheita ja pyytämään lapselta vastauksia. Tyydyttäviä vastauksia au pairin kysymyksiin antamalla lapsi parhaiten edistää pelin siirtymistä seuraavaan vaiheeseen, joka on uuden kortin ottaminen pakasta ja uuden keskustelun aloittaminen. Epätydyttävät vastaukset sen sijaan usein johtavat peliä hidastaviin korjauksiin (ks. kappaleen 3.5 esimerkki 1.). Au pairin ja lapsen keskustelussa ilmenee siis paitsi kasvatuksellisia päämääriä myös opetustilanteelle ominainen sekvenssi. Opetustilanne kehittää lapsen kielellisiä- ja vuorovaikutustaitoja, mutta myös au pair on oppijana: hän oppii suomea lapselta.

Lapsi on tietoinen siitä, että peliin kuuluu mainitunlainen vuorottelujäsennys, jossa aikuinen kysyy ja lapsi vastaa. Lapsen tietoisuus tästä ilmenee seuraavassa esimerkkitilanteessa, jonka aikana au pair on suunnannut huomion pois lapsesta lajitellakseen kortteja, ja tällöin lapsi leikittelee pelin sisäisillä kysyjän ja vastaajan rooleilla sekä sekvenssillä.

(4) Eetu leikittelee sekvenssillä ja osallistujarooleilla

- 01 Eetu Mikä tämä on?
 02 Eetu ((kääntää kortista kuvapuolen näkyviin))
 03 Eetu ((katsoo korttia))
 04 Eetu Uu syömä ((kevyellä lapsen äänellä))
 05 Eetu Joo, mikä tämä oo-oON:? ((vakavalla äänellä))

Esimerkissä 2 lapsi nostaa pakasta kortteja ja leikittelee vuoroin lapsen ja aikuisen rooleilla. Rivillä 1 on Eetun esittämä aikuiselle tyypillinen kysymys eli sekvenssin ensimmäinen osa *Mikä tämä on*. Rivillä 4 on lapsen vastaus eli sekvenssin toinen osa *Uu syömä* 'ruoka'. Rivillä 5 on sekvenssin kolmas vaihe eli Eetun leikkimän aikuisen antama hyväksyvä palaute *Joo*. Rivillä 5 Eetu myös aloittaa uuden sekvenssin kysymällä aikuiselle tyypillisen kysymyksen *Mikä tämä on*. Kahdessa eri roolissa – aikuisen ja lapsen roolissa – toimiminen ilmenee myös siinä, millaista prosodian vaihtelua Eetun äänessä kuuluu. Kysyjän roolissa, erityisesti rivillä 5, hänen äänensä on painokas ja vakava. Vastajan roolissa ääni on lapsenomaisen kevyt.

2.3. Pelikortit muodostavat aineellista osallistumiskehystä

Tutkielmassani analysoin kahden henkilön vuorovaikutusta keskittyen kysymys–vastaus-pareihin. Aineistossani kysyvä osapuoli on au pair ja vastaava osapuoli on lapsi, ja he pelaavat kuvakorteilla ja puhuvat vuorotellen. Minä itse kerron tarinan -kortit ovat 4–8 -vuotiaalle suunnattu 100 kuvakortin kokonaisuus, joiden avulla voidaan seikkailla sirkuksessa, retkeillä metsässä, viettää mukava päivä ja lähteä matkalle” (<http://www.oppijailo.fi>).

Yhteisen kielen puuttuessa au pairilta ja lapselta merkityksiä voidaan välittää käyttämällä korttien kuva-aiheita visuaalisena apuvälineenä. Pelikorttien aineellisuus sitoo keskustelijoita yhteiseen tilaan. Kortit ovat jatkuvasti läsnä oleva materia, johon viittaaminen kiinnittää osapuolten huomion yhteiseen tekemiseen. Esineiden merkitystä vuorovaikutustilanteen yhteisen orientaation muodostumisessa on selvitetty aiemminkin. Nielsen (2012: 91–95) havaitsi, että innovointikokouksessa kirjoitustaululle kiinnitetyt värilliset kortit toimivat semioottisena resurssina, joihin osallistujat orientoituivat multimodaalisesti ja joiden avulla hallittiin mm. keskustelunaiheita ja vuoronvaihtoja. Materiaalisten esineiden avulla äänessäolija varmistaa sen, että kuulija on mukana meneillään olevassa toiminnassa. Mikkola &

Lehtinen (2014: 72) ovat havainneet, että työntekijän ja esimiehen välisissä kehityskeskusteluissa katseet ja osoittamiseleet kohti asiakirjoja sekä asiakirjojen liikuttelu näkökentässä toimi esimiehen keinona ohjata työntekijän orientaatio asiakirjojen sisältöihin ja tehdä asiakirjoista yhteisen huomion kohde, **aineellinen osallistumiskehys**. Osallistumiskehys on suomennos Goodwinin (2007: 62) embodied participation framework –käsitteestä. Myös pelikortit muodostavat aineellisen osallistumiskehyksen. Toisin kuin puhe, joka perustuu vuorotteluun ja etenee ajassa, pöydälle asetetut kortit ovat molempien osapuolten näkyvillä yhtä aikaa ja pysyvät potentiaalisina huomionkohteina. Korttien materiaalisuus on osa prosessia, joka institutionalisoi lapsen ja aikuisen osallistujaroolit ja keskustelutilanteen kirjoittamattomat säännöt: toiminta pelitilassa rajoittuu koskettamaan lähinnä korteista ilmenevää informaatiota ja pelinjohtajan korteista valitsemia aiheita. Aineistossa tämä näkyy siten, että aikuinen perustaa Peli1-videon alussa opettajamaisen pelinjohtajaroolin, jonka avulla hän suorittaa kyselyä.

3. Analyysi

Tässä luvussa käsittelen aineistosta nousevia esimerkkejä, joissa lapsi vastaa au pairin kysymykseen ei-kielellisesti, erilaisia vastausmoodeja yhdistellen. Aluksi esittelen yleisiä seikkoja, jotka auttavat tulkitsemaan tämän kappaleen alaluvuissa käsiteltäviä esimerkkitapauksia.

Kaikissa esimerkkitilanteissa au pair Maria ja lapsi Eetu istuvat vierekkäin pöydän ääressä ja pelaavat korttipeliä, jossa kustakin kortista tarkastellaan kortin esittämiä tilanteita. Pelaaminen on suurimmaksi osaksi kyselevää keskustelua.

Päähuomioni on lapsen toiminnassa. Tarkastelen kielellistä ilmaisua ja multimodaalisuutta, esimerkiksi käsien ja muun kehon osoittavia (indeksisiä) ja kuvailevia (ikonisia) eleitä. Otan huomioon myös sen, että korttipelin kortit ovat kommunikaation kannalta tärkeitä esineitä, vuorovaikutuksen ja viestinnän apuvälineitä. Erityisen tärkeitä apuvälineet ovat keskustelijoiden epäsymmetrisen taustan johdosta: aikuisella keskustelijalla on enemmän kielellistä kompetenssia kuin lapsella. Apuvälineet ovat hyödyllisiä siksikin, että osallistujilla ei ole yhteistä äidinkieltä, sillä aikuinen on espanjankielinen ja lapsi suomenkielinen.

30-minuuttisessa aineistossa on runsaat seitsemänkymmentä au pairin kysymystä lapselle. Erityisesti minua kiinnostaa se, millaiset vastaustavat ovat odotustenmukaisia ja ymmärrettäviä eri tyyppisiin kysymyksiin.

Joihinkin multimodaalisiin vastauksiin sisältyy äänellistä ilmaisua, joka on joko kielellistä tai ei-kielellistä. Toisinaan on myös niin, että kielellisen ilmaisun tuottaminen jää kesken eli käytännössä lauseen tai sanan ääntäminen keskeytyy. Yhteistä ei-kielellisille ääntelyille ja keskeytyneille kielellisille ilmaisuille on se, etteivät ne yksin muodosta ymmärrettävää merkitystä. Tällaisesta keskeytyvästä kielellisestä ilmaisusta tai muusta ääntelystä muodostuu vastaanottavalle osapuolelle ymmärrettävä merkitys vasta kehollisen viestinnän yhteisvaikutuksen avulla, jos lainkaan.

Seuraavaksi siirryn multimodaalisten vastaustyyppien tarkempaan käsittelyyn. Käsittelen aineiston erilaisia kysymys–vastaus -pareja, joiden jälkijäsenenä on multimodaalisia vastauksia.

3.1. Lapsen kuvaileva ele vastauksena aikuisen kysymykseen

Aineistossa on kolme lapsen vastausvuoroa, joissa lapsi välittää tarkoituksensa aikuiselle ikonisilla eli kuvailevilla eleillä. Näistä vuoroista yksi on vastaus avoimeen kysymykseen, johon oletusarvoista olisi vastata sanallisesti. Esimerkin tilanteessa au pair Maria pitää esillä korttia, jossa punakkapartainen mies on syksyisessä luonnossa, ja taivaalla leijuu pilvi. Maria tiedustelee lapselta rivillä kolme, millainen on taivas, ja lapsi antaa tähän vastauksen kuvailevalla eleellä rivillä seitsemän.

(5) 12.00 Parrakas mies ulkona pilvisessä säässä

```
01 Maria Ja kato (0.8)
02 (( osoittaa kortissa olevia pilviä, katsoo Eetun ))
03 Maria Mikä se on täm-(1.1) How it is the sky today]
04 Maria (( katsoo korttiin ))
05 Eetu [Prst prt prst prst ](( maiskuttaa ))
06 Eetu (( nousee seisomaan, kasvot Marian yläpuolella ))
07 Eetu YYY YY (( piirtää kädellään jyrkkiä kumpuja ilmaan ))
08 Maria (( katsoo edelleen hievahtamatta korttiin ))
09 Maria There are many clouds kato
10 Maria (( ottaa Eetua kädestä ))
11 Maria Eetu kato::
12 Maria (( viheltää ))
14 Eetu (( ottaa punaisesta pinkasta kortin ))
15 Maria Eetu we finish with this (( pitää kädestä,
16 silittelee Eetua))
```

Ymmärtääksemme parhaiten esimerkin 5 tapahtumia, on hyvä tietää, mitä au pairin ja lapsen vuorovaikutuksessa on tapahtunut juuri ennen esimerkin 5 vuorovaikutustilannetta. Eetun huomio au pairin suorittaman kyselyn seuraamiseen on osoittanut herpaantumisen merkkejä: Eetun keho on suuntautunut taaksepäin ja ajoin kokonaan pois päin pelikorteista, katse on päyillyt sivulle. Tällainen toiminta implikoi ongelmaa keskustelussa, käytännössä keskustelijan levottomuutta. Ongelmasta kertoo myös se, että Eetu ei ole edellä rekisteröinyt au pairin melko helppoa kysymystä *Minkä väristä ovat lehdet?* Maria reagoi Eetun poissaolevaan olemukseen voimistamalla omaa kehollista vuorovaikutustaan: Hän ottaa kiinni Eetun sormesta, ja tällä tavalla au pair alkaa nyt osoitella kortin kuva-aiheita. Esimerkin 3 osoittamaan aineiston kohtaan

tultaessa Maria edelleen pyrkii korostuneesti suuntaamaan Eetun orientaatiota kortteihin rivin 1 kääntämällä *kato*. Varsinaisen kysymyksen *Mikä se on tämä-* (rivi 3) aikana Eetu maiskuttelee suuta, mikä viittaa orientaation olevan yhä osittain muussa kuin vastaamistoiminnassa, mutta Eetun katse on kuitenkin suunnattu korttiin ja keho on kääntynyt kohti Mariaa. Rivin 3 kysymyksen esitettyään Maria kääntää katseensa tiiviisti korttiin rivillä 4. Eetun vastausvuoron aikana Maria ei siis kiinnitä huomiota Eetun keholliseen toimintaan vaan orientoituu vastaanottamaan informaatiota ainoastaan auditiivisesti. Rivillä 5 jatkuu Eetun maiskutteleva ääntely, mutta rivillä 6 hän lopettaa maiskuttelun ja nousee seisomaan penkille. Eetu vastaa Marian kysymykseen rivillä 7 ei-kielellisesti piirtämällä käsieleellä ilmaan jyrkän kaaren. Samaan aikaan hän ääntää ei-kielellisesti *Yyy yy*. Tuolloinkaan Maria ei katso Eetua päin vaan katsoo edelleen korttiin (rivi 8), joten Maria pitää yllä yhteyttä Eetun vain auditiivisen kanavan kautta. Rivillä 9 Maria antaa sekvenssijäsennyksen kolmannen vaiheen mukaisen palautteen Eetun vastaukseen. Palaute on englanninkielinen toteamus, että taivaalla on pilviä, ja niitä on paljon. Keskustelu kortin esittämästä aiheesta päättyy. Orientaatio yhteiseen tekemiseen on selvästi heikentynyt eikä pelikortti tällä kertaa vahvistanut osapuolten kommunikaatioyhteyttä.

On kiinnostavaa pohtia, miksi lapsi ei vastannut esimerkin 5 rivillä 3 kielellisesti. Lapsen keholliset toiminnot implikoivat ongelmaa. Kyllästyneen lapsen huomio pelitilanteeseen ja kysymysten kuunteluun voi olla rajoittunutta. Kyllästyneisyyttä selittää muukin kuin se, että kaksivuotiaan lapsen kärsivällisyys on yleisesti ottaen rajallista. Kyllästymistä ei selitä edes se, että kyseinen korttipeli on jatkunut jo kahdentoista minuutin ajan. Videolta voidaan nimittäin tunnistaa, että jotkut kuvakortit kiinnostavat Eetua enemmän kuin toiset kortit. Nyt käsiteltävänä oleva kuvakortti ei kiinnosta Eetua yhtä paljon kuin useat muut kortit: Eetu pälyilee ympärille ja tavoittelee keskustelun aikana muita kortteja. Au pair kuitenkin sinnikkäästi jatkaa kyselyä samasta kuvakortista, jonka kuvassa on vihreisiin vaatteisiin pukeutunut partasuinen mies ympärillään syksyinen luonto ja yllään pilvinen taivas. Kortin esittämä partasuinen mies on toki visuaalisesti selkeä kuva-aihe, mutta kuva ei edusta mitään erityisen tunnistettavaa asiaa reaalia maailmasta. Au pair on tosin ehdottanut, että kuvan partasuinen mies olisi joulupukki, vaikka mikään muu kuin miehen parta ei sellaiseen viittaa. Vuorovaikutustilanteen aineellisessa ympäristössä on siis keskusteluyhteyttä heikentäviä piirteitä.

Myös vuorovaikutustilanteen kysymystoiminta saattoi mutkistaa lapsen vastaustoimintaa. Rivillä 2 au pair osoittaa taivaalla olevaa pilveä. Hän on aluksi esittämässä yksinkertaista kysymystä, joka on rivillä 3 *Mikä se on täm-*. Heti perään hän kuitenkin muotoilee kysymyksensä uudestaan rivillä 3: *How it is the sky today?* Uudelleenmuotoiltu kysymys tekee oikean vastauksen tuottamisesta kielellisesti vaikeampaa, koska vastauksen sanaluokka määrittyy substantiivin sijaan (esimerkiksi *pilvi*) substantiivista johdettavaksi adjektiiviksi (esimerkiksi *pilvinen*). Uudelleenmuotoiltuna kysymys on alkuperäistä vaikeampi siinäkin, että uudelleenmuotoilussa tapahtuu koodinvaihto suomesta englantiin. Kleemola (2011: 68) toteaa, että pedagogisessa kirjallisuudessa kysymysten uudelleenmuotoilua pidetään kysymistä vaikeuttavana tekijänä, vaikka hänen omasta mielestään uudelleenmuotoilulla on paikkansa opetustilanteissa. Yleensä uudelleenmuotoilua käytetään helpottamaan vastausta tilanteessa, jossa vastausta ei muuten kuulu (Kleemola 2007: 70). Esimerkin 5 tapauksessa uudelleenmuotoilulla sen sijaan lisättiin vastaamisen haastetta.

Laakso (2011: 152) on käsitellyt sitä, kuinka lapsen kielellinen kyky on vielä kehitysvaiheessa, minkä johdosta he käyttävät eleitä korvatakseen puheilmaisunsa puutteita. Esimerkissä 5 voidaan nähdä tapahtuvan juuri näin. Toisaalta on hyvä miettiä tilanteisesti sitä, onko ele puhetta köyhempi ilmaisu. Laakso toteaaakin (2011: 152), että ele voi paitsi olla sanallista (tark. kielellistä) ilmaisua korvaava tai täydentävä niin myös kykenevä ilmaisemaan jopa sellaisen merkityksen, jota pelkässä puheessa ei ole. Esimerkissä 5 lapsen elehdintä voi visuaalisuudessaan rakentaa jotakin sellaista uutta merkitystä ja näkökulmaa, mitä pelkkä kielellisyys ja esimerkiksi *pilvi-* tai *cloud-*sanon lausuminen ei tavoita.

3.2. Lapsen osoittava ele tapana vastata aikuisen kysymykseen

Videolla nähtävässä pelillisessä vuorovaikutustilanteessa aikuinen nostaa lapsen valitsemasta korttipakasta kerrallaan yhden kortin, minkä jälkeen käydään niiden pohjalta keskustelua. Uuden kortin nostaminen on se pelitaktinen valintatilanne, joka vaikuttaa keskustelutoiminnan sisältöön. Jokaista uuden kortin nosto rakentuu siten, että au pair esittää lapselle pelitaktisen monivalintakysymyksen: *minkä värisen kortin haluat seuraavaksi?* Vastauksen antavalla lapsella on edessään korttipinkat ja au pair sanoo

hänelle, että vaihtoehtoja ovat sen mukaisesti neljä: sininen, vihreä, punainen tai keltainen kortti.

”minkä värisen kortin haluat” –kysymysten preferoitu vastaustapa voi olla joko osoittamiseksi tai kielellinen ilmaus, koska aineistossa molemmat vastaustavat johtavat sekvenssin kolmanteen vaiheeseen, jossa aikuinen antaa palautteen lapsen vastaustoiminnalle. Syy siihen, että ymmärrettävä vastaus voidaan tuottaa myös ei-kielellisesti, kuten lapsi usein tekee, on siinä, että pelille ominaisten pelitaktisten monivalintakysymyksen kaikki neljä vastausvaihtoehtoa ovat näkyvillä pöydällä aineellisessa osallistumiskehyksessä eli korttipinkkojen muodossa. Keskustelun osapuolten on siis helppo tehdä kielellisen ilmauksen sijaan ei-kielellisiä osoittavia eleitä korttien suuntaan.

Paitsi että osoittamiseksi on aineiston perusteella ymmärrettävä vastaus, se myös on monivalintakysymysten yleisin vastaustapa: Kortinvalintatilanteissa Eetun vastaus tulee elehtimällä viisi kertaa ja kielellisesti kolme kertaa. Seuraavassa esimerkissä 6 Eetun vastausvuoro koostuu ääntelystä (rivi 2) ja osoittamiseksi (rivi 3). Huomiota herättävää Eetun vastausvuorossa on se, että Eetun aloitettua rivillä 2 *sininen*-sanana ääntämisen hän kuitenkin jättää sanan lausumatta loppuun ja siirtyy rivillä 3 eleeseen, ja toteutunut vastaus on ei-kielellinen. Pöydän koputtelu korttipinkan edessä on indeksinen ele siinä missä sormella osoittaminen.

(6) Kortin värin valitseminen

```
01 Maria And now, minkä väristä haluat
02 Eetu Ee ssss-
03 Eetu (( naputtaa sormella pöytää sinisen korttipinon edessä ))
04 Maria (( ottaa sinisestä pinosta kortin ))
05 Maria @ Ooo sininen@
```

Saatuun osoittamiseksi tuotetun vastauksen aikuinen antaa rivillä 4 nopeasti sekvenssijäsennyksen mukaisen hyväksynnän siirtymällä seuraavaan keskustelukysymykseen. Palautteena toimii siis aikuisen toiminta. Se varmistaa sen, että lapsen osoittamiseksi on ollut riittävä ja tehokas vastaus monivalintakysymykseen.

Se, että Eetu keskeyttää kielellisen vastauksensa ssss-äännähdysten jälkeen ja siirtyy ei-kielelliseen ilmaisuun, osoittaa Eetun harkitsevan kielellisten ja ei-kielellisten vastaustapojen välillä. Harkinta on tullut ajankohtaiseksi, koska pelin aineellinen osallistumiskehys on käynyt tutuksi pelin edetessä. Korttipelit ovat apuväline, jotka mahdollistavat osoittamiseleet monivalintatilanteissa. Vielä pelin alussa Eetu oli vastannut vaihtoehtokysymyksiin useimmiten kielellisesti, mutta pelin edetessä hän on alkanut suosia osoittamiselettä monivalintakysymysten vastauksena.

Sen sijaan alla oleva esimerkki 7 osoittaa toisenlaista monivalintatilanteessa toimimisen säännöstöä. Nyt osapuolten yhteistoiminta ei ole niin mutkatonta kuin edellä, vaan lukuisat au pairin korjausjäsennykset (rivit 4, 6, 8, 12 ja 14) osoittavat, että vuorovaikutuksessa on jokin ongelma.

(7) Keskustelun sääntöjen muutos

```

01 Maria Very good. Okay Eetu, which one, minkä väristä haluat
02     nyt=que color?
03 Eetu Ehm es (( osoittaa vihreää korttia ))
04 Maria Que color?
05 Eetu (( osoittaa vihreää korttia uudelleen ))
06 Maria Este color?
07 Eetu Mh mh (( nyökyttää ))
08 Maria Que color es este?
09 Eetu Mh mh (( nyökkää ))
10 Maria Que color es este
11 Eetu Mh
12 Maria Eetu Which color is this
13 Eetu Ee eee (kuu:us)
14 Maria Yes which color it is
15 Eetu Ee
16 Maria It is oranssi?
17 Eetu Öö (( pudistaa päätä ))
18 Maria It is green
19 Eetu Yes

```

Kysely alkaa normaalilla sekvenssin aloittavalla kysymysvuorolla riveillä 1 ja 2, kun Maria tiedustelee Eetulta, minkä värisen kortin tämä haluaa seuraavaksi esille. Tiedustelu esitetään kolmella eri kielellä: englanniksi *which one*, suomeksi *minkä väristä haluat nyt*, ja espanjaksi *que color*. Rivillä 3 Eetu antaa vastauksensa osoittamalla ja kielellisesti *es* (mahd. tark. *este* 'tämä'). Osoittamiseleellä Eetu viestittää tahtovansa, että au pair kääntää esiin vihreän kortin. Rivillä 4 kuitenkin huomataan, että Eetun selvä vastaus ei johdakaan sekvenssijäsennyksen mukaiseen kolmanteen vaiheeseen eli aikuisen antamaan palautteeseen. Sen sijaan aikuinen tekee rivillä 4 korjausjäsennyksen eli pyytää lapselta uutta vastausta kysymällä espanjaksi *Que color?*

'mikä väri'. Eetu vastaa tähän pysymällä osoittamiseleessä rivillä 5. Rivillä 6 on jo toinen au pairin korjausjäsenitys *Este color?* 'tämäkö väri?' Tähänkin kysymykseen on ymmärrettävää vastata ei-kielellisesti, ja rivillä 7 Eetu tekeekin kyllä-vastausta tarkoittavan nyökkäyseen. Aikuinen ei kelpuuta tätäkään ei-kielellistä vastausta, vaan suorittaa kyselyä uudestaan riveillä 10, 12, 14 ja 16. Korjausjäsenitysten lisäksi esiintyy lapsen empimistä sekä hämmästelyä riveillä 11 ja 15 sekä rivin 13 *kuu:us*-vastaus (mahd. tark. 'kuusi (lukusana)'), joka ei näyttäisi liittyvän kysyttävään asiaan. Näiden kysymys–vastaus -vuorojen aikana yhteinen ymmärrys heikkenee, ja vasta rivillä 19 oleva Eetun *Yes*-vastaus on Marian toivoma kielellinen vastaus. Kysely tosin jatkuu esimerkkikohdan jälkeen vieläkin, sillä Maria toivoo nyt vastauksen nimenomaan espanjaksi.

Kielellisen vastauksen olettaminen oli uusi toimintatapa, koska aiemmin oli riittänyt ei-kielellinen vastaus, käytännössä osoittamisele. Mitä tarkoitusta au pairin esittämä moodinvaihto sitten palveli? Pelin alussa Eetu oli antanut *Minkä värisen kortin haluat seuraavaksi* -kysymyksiin kielellisiä vastauksia, mutta esimerkkitapauksen 2 osoittamassa tilanteessa Eetu on alkanut suosia osoittamiselettä – kenties liikaa – kielellisen vastauksen kustannuksella. Pelikorttien tarkoitus on innostaa lasta omien tarinoiden keksimiseen ja kertomiseen sekä laajentaa lapsen sanavarastoa ja vahvistaa mielikuvitusta (<http://www.oppijailo.fi>). Myös koodinvaihdolla espanjaan voitiin parantaa lapsen sanavarastoa. Pelin kommunikatiiviset tavoitteet täyttyvät paremmin kielellisen kuin ei-kielellisen vastaustavan avulla. Au pairin toteuttama moodinvaihdos ohjasi Eetua kielelliseen vuorovaikutukseen.

3.3. Lapsen toiminta vastauksena aikuisen kysymykseen

Seuraava esimerkkitapaus osoittaa, että aina kysymykseen ei tarvitse vastata kielellisesti tai ei-kielellisesti, vaan joskus kysymys on pyyntö, jolla pyritään saamaan toinen tekemään jotain. Esimerkki 8 on ainut tällainen tapaus aineistossa. Marian ja Eetun puolituntinen korttipeli on juuri päättynyt, ja kortit on kasattu yhteen pinoon. Seuraavaksi on löydettävä jostain korttien säilytyskotelo. Sekä au pair että lapsi tietävät, millainen kotelo, mutta he eivät tiedä sen tarkkaa sijaintia. Maria esittää Eetulle kysymyksen muodossa olevan pyynnön rivillä 1, ja Eetu suorittaa toiminnan rivillä 5.

(8) Korttikotelon etsintä

01 Maria Okay very good (.) where is the keits where is the case?
 02 Maria ((kääntelee päätä, katsoo ympärilleen))
 03 Eetu ((kääntää päätä, katsoo ympärilleen))
 04 Eetu Ee
05 Eetu ((nousee pöydästä ja lähtee etsimään laatikkoa))
 06 Maria ((seuraa Eetun poistumista pelipöydän luota))

Yleensä kysymykseen jonkin esineen sijainnista voi reagoida yksinomaan osoittamalla sitä kohti (Laakso 2011: 153). Esimerkin tapauksessa Maria ja Eetu eivät tiedä esineen sijaintia, joten osoittelu ei tule kyseeseen. Eetu ei missään vaiheessa vastaa Marian kysymykseen, mutta videolta voi nähdä, että Eetun toiminta vaikuttaa olevan Marian toivomaa. Tätä ilmentää se, että Maria ei kiellä Eetua poistumasta pöydän luota, vaan seuraa Eetun poistumista ja tällä tavalla antaa hyväksyvän palautteen Eetun toiminnalle. Korttilaatikon sijainnin tiedustelulla ei siis tavoiteltu tietoa siitä, missä esine sijaitsee, vaan Maria haluaa lähettää Eetun noutamaan laatikkoa.

3.4. Lapsen kielellisen ilmauksen ja eleen yhdistelmä vastauksena aikuisen kysymykseen

Kieli ja kommunikaatio ei ole pelkkää puhetta: erilaiset osapuolten ilmaisukeinot ja toiminnot sekä osapuolten välinen yhteys muodostavat kommunikaatiotilanteen kokonaisuuden. Usein puhutaan ilmaisun monikanavaisuudesta eli multimodaalisuudesta. Puheen ja eleiden yhdistämisestä on kirjallisuudessa kutsuttu muillakin nimillä: se voi olla semanttista synkroniaa, yhdistynyt viesti, komposiittii-ilmaus tai sitten puhutaan toisiaan täydentävistä signaaleista (Laakso 2011: 153.)

Seuraavaksi esittelen tilanteen, jossa lapsi antaa miksi-alkuiseen kysymykseen koska-alkuisen vastausvuoron, jonka lopussa hän siirtyy kielellisestä ilmaisusta keholliseen eleeseen.

Keskustelutilanteessa Marian kädessä on kortti, jossa on kettu luolan ulkopuolella, ja

sisällä vuorenloulassa on kolme pientä ketunpoikasta. Tässä vaiheessa on jo keskustelun osapuolten tiedossa, että kortissa esitetyt eläimet ovat kettuja ja väriltään puna-valkoisia. On myös todettu, että ketunpoikia on kolme ja että iso kettu on mahdollisesti pienten kettujen äiti. Maria on myös kysynyt, voisiko iso kettu olla isä, mutta Eetu on antanut kieltävän vastauksen. Hän siis pitää isoa kettua äitinä. Tällaisessa asetelemassa alkaa esimerkissä osoitettu keskustelu.

(9) Onko kuvan iso kettu pienten kettujen äiti?

01 Maria Do you think that it=it is äiti
 02 Eetu Koska ((kääntyy katsomaan korttia lähemmin))
 03 Maria Mitä ((katsoo korttia))
 04 Eetu (1.0) ((sulkee silmät)) Ä(.)SIH ((matkii aivastusta))
 05 Eetu ((hymyilee ja kääntyy katsomaan Mariaa silmiin))
 06 Maria £That's not an expla-£ ((hymyilee, katsoo Eetuun))
 07 Maria ((kurkottaa Eetua kainaloonsa ja alkaa silittää häntä))
 08 Maria £That's a very good explanation£ ((hymyilee))
 09 Maria =Do you think that it is äiti=miksi?
 10 Eetu Koska ((hymyilee, katsoo Mariaan)) (1.0)
 11 Eetu ((sulkee silmänsä, painaa kämmenen ohimolleen))
 12 Eetu ((laskee käden, avaa silmät, katsoo Mariaan, hymyilee))
 13 Maria ehm ((silittää edelleen Eetua))

Rivillä 1 Maria varmistaa Eetulta, onko iso kettu todellakin pienten kettujen äiti. Tällaiseen kysymykseen on periaatteessa tapana vastata joko *kyllä* tai *ei*, mutta koska Eetu on jo edellä ilmaissut, että kyseessä on äiti, hän etenee vastausvuorossaan suoraan perusteluihin. Eetu aloittaa vastauksen *koska*-sanalla (rivi 2). Tämän jälkeen hän alkaa tarkastella kortin kuvaa. Maria reagoi Eetun *koska*-ilmaukseen kysymällä *mitä?* (rivi 3) katsomatta Eetuun. Ennen Eetun vastausta ilmenee ongelmaa implikoiva noin sekunnin mittainen tauko. Keskusteluanalyttikoiden tavanomainen näkemys on, että kysymyksen ja vastauksen välinen tauko implikoi ainakin mahdollista ongelmaa, että etujäsenen tulkitsemisessa on jonkinlaista vaikeutta.

Eetu jatkaa *koska*-alkuista vastausvuoroaan äänellisesti mutta ei-kielellisesti tuottamalla aivastusta matkivan *ä-sih* äänen ja vartalonliikkeen. Eetun vuoro on ilmaisukeinoiltaan monipuolinen: se yhdistelee kielellistä vastausta, kehon suunnan ja asennon vaihteluita, kehollisen aivastusrefleksin jäljittelyä (aivastuksen eleisuus), ei-kielellistä ääntelyä (aivastuksen äänen jäljittely) sekä lopuksi katseita ja ilmehtimistä (hymyily, silmien avaaminen ja sulkeminen).

Se, että Maria kiinnittää katseensa korttiin rivin 3 *mitä*-kysymyksen aikana ja sen jälkeen, ilmentää hänen orientoitumista auditiivisesti kuulemaan vastauksen eikä näkemään elehdittyä vastausta. Riveillä 6—10 Marian hymyt, sanavalinnat ja naurava ääni ilmentävät, ettei hän suhtaudu Eetun vastaukseen vakavasti. Maria kysyykin rivillä 11 uudestaan, miksi iso kettu on äiti. Samalla hän silittelee Eetua rohkaisevasti. Eetu aloittaa vuoronsa jälleen lausumalla sanan *koska*. Tällä kertaa loppuosa vastauksesta on äänetön. Sen sijaan Eetu käyttää elehdintää: hän painaa kämmenensä ohimolleen noin sekunniksi, sitten laskee käden alas, avaa silmänsä ja kääntyy katsomaan Mariaa hymyssä suin. Marian silittely ja Eetun ja Marian ilmeet ja katseet ylläpitävät kommunikaatioyhteyttä. Aikuinen ei tällä kertaa anna sekvenssijäsennyksen kolmannen vaiheen mukaista selkeää palautetta, tosin esimerkkikohdan jälkeen Maria vielä toteaa englanniksi, että vastaus kysymykseen edellyttää mielikuvitusta. Marian kertoessa tätä Eetu tekee uudestaan ohimonläpsäytyseleen – tällä kertaa voimakkaammin. Arvuuttelu siitä, onko kyseinen kettu äiti vai isä, päättyy.

Edellä olen kertonut, että kysymykseen vastaaminen on vastaajan odotuksenmukainen toimintatapa. Aineisto osoittaa Eetun tiedostavan, että *miksi*-kysymyksen oletusarvoinen vastautapa toteutetaan *koska*-muotin avulla. Ennen *koska*-alkuisen vastauksen loppuunsaattamista Eetun ilmaisussa on sekunnin mittainen ongelmaa implikoiva tauko. Sen jälkeen Eetu käyttää muita kuin kielellisiä ilmaisukeinoja. Esimerkki osoittaa myös, että kysymyksen toistaminen voi johtaa vastauksen variointiin.

3.5. Analyysin yhteenveto ja päätelmät

Osallistujien roolit aineiston korttipelissä ovat seuraavat: aikuinen kysyy, lapsi vastaa ja aikuinen antaa palautteen. Tämä tapahtuu tutkielman johdantokappaleessa esittelemäni kolmiosaisen sekvenssin mukaisesti.

Vaikka au pairin ja lapsen vuorovaikutus rakentuu korttipelin muotoon, toimintakehys on pikemminkin opetuksellinen kuin pelillinen. 30-minuuttisen videon aikana tapahtuvalla yhteisellä toiminnalla ei osoittaudu olevan varsinaista pelillistä päämäärää, ellei pelin alussa ja lopussa kuultavaa au pairin vihjausta pelinjälkeisestä ulkoilusta pidetä sellaisena. Kumpikaan osapuoli ei tavoittele pelikorttien avulla maalia tai muuta

tavoitteellista päämäärää eikä pelissä mitellä paremmuudesta jossain taidossa. Korttien avulla muodostetaan toisenlaista, vuorovaikutuksellista merkitystä.

Lapsi vastaa au pairin toistuviin kysymyksiin uutterasti. Aineistossa on vain yksi selkeä tapaus, jossa Eetu jättää vastauksen antamatta kokonaan. Lapsen vastauksissa ilmenee ajoittaista epäröintiä, mikä voidaan päätellä noin sekunnin mittaisista tauoista. Kaikkiin kysymyksiin lapsi ei anna aikuista tyydyttävää vastausta. Aikuinen ei anna lapselle sekvenssijäsennyksen mukaista hyväksyvää palautetta joko vastauksen sisällön tai käytetyn vastausmoodin takia. Vastauksen riittämättömyys ilmenee yleensä siten, että au pair esittää palautevuoronsa aikana kysymyksen uudestaan (esimerkki 7). Au pair voi viestittää lapselle katsellaan, millaista vastausmoodia olisi syytä käyttää. Kun au pair ei katso lasta vaan katsoo kiinteästi korttiin (esimerkit 5 ja 9), au pair odottaa lapselta vain kielellistä vastausta.

Luvussa 3.2 kerroin, että ”minkä värisen kortin haluat” –tyyppisten kysymysten preferoitu vastaus tapa on aineiston perusteella joko osoittamiseksi tai kielellinen ilmaus, koska molemmat vastaustavat johtavat siihen, että aikuinen antaa vastaukselle sekvenssijäsennyksen mukaisen hyväksyvän palautteen. Mikäli lapsen antama oikea elekielinen vastaus ei tuota sekvenssijäsennyksen (ks. luku 2.2.) kolmannen vaiheen mukaista palautetta aikuiselta, vaan aikuinen pyytää saman vastauksen kielellisenä, voidaan havaita kysyjän vaihtaneen pelin sääntöjä. Esimerkissä 7 vuorovaikutustilanteen normeja muutetaan aiempien odotusten vastaisiksi, ja samaan aikaan kommunikaatioyhteys osapuolten välillä heikkenee, mikä ilmenee lukuisina korjausjäsennyksinä ja lapsen empimisenä sekä hämmästelyinä.

Yleensä lapsi vastaa kielellisesti, mutta ei-kielellistä ilmaisuakin ilmenee kaikenlaisten kysymysten vastauksissa. Yleensä lapsen eleet ovat aikuiselle ymmärrettäviä, mutta esimerkiksi 9 lapsi käyttää elekieltä vastauksessa, jossa ymmärrettävään viestiin tarvittaisiin kielellinen vastaus. Lapsen vastausyritys on pyrkimys täyttää vastaamisvelvoite mahdollisimman tilanteessa. Lapsi toimii sen yleisen periaatteen mukaan, että kysymykseen on oletusarvoista antaa vastaus.

Aineistossa oli paljon koodinvaihtoa. Kahden kielen lauseissa suomi ja englanti kohtaavat varsin saumattomasti, mutta kolmen kielen yhdistely tuotti keskusteluun

epäjatkuvuuskohtia. Keskustelunkohdissa, jossa ilmenee samaan aikaan sekä koodinvaihto espanjaan että moodisäännön muutos (vain kielellinen vastaus sallitaan), esiintyy selvimmin vuorovaikutusyhteyden heikkenemistä.

Esimerkissä 5 oli tarkastelun kohteena kysymys *how it is the sky today*, johon lapsi ei vastannut kielellisesti. Kielelliset taidot ovat lapsella vasta kehittyvässä, joten vastaamisen vaikeuksia kohdatessaan lapsi voi valita epätyypillisen vastausmoodin, esimerkiksi ikonisen eleen esimerkissä 5. Esimerkkitilanteen aikana myös ilmenee ongelmaa implikoivaa levotonta ääntelyä, katseen pälyilyä ja kehon kallistelua sekä kääntyilyä.

4. TUTKIMUKSEN PÄÄTÄNTÖ

Tässä tutkimuksessa tarkastelin au pairin ja kaksivuotiaan lapsen vuorovaikutusta videoidusta aineistosta. Videolla näkyvä toiminta on pääasiassa öydän ääressä käytävää keskustelua, jossa käytetään apuna kuvakortteja. Keskityin tutkimuksessani erityisesti kolmeen tutkimuskysymykseen, jotka olivat: 1) Esittääkö au pair kysymyksiä, joihin lapsi ei vastaa kielellisesti, ja jos esittää, 2) mitä lapsi tekee sen sijaan, että vastaisi kielellisesti ja 3) miten au pair orientoituu ei-kielellisiin vastauksiin tai vastaamattomuuteen. Keskustelunanalyttisten teorioiden ja käytäntöjen avulla tarkkailin vastausvuoroissa ilmeneviä ei-kielellisiä piirteitä, kuten kehon, esineiden sekä fyysisen tilan käyttöä.

Au pair orientoitui lapsen ei-kielellisiin vastauksiin vaihtelevalla tavalla sen mukaan, onko kysymys tyypiltään avoin hakukysymys, kyllä/ei -vaihtoehtokysymys vai monivalinta neljästä pöydällä olevasta väri vaihtoehdosta.

Aineisto osoittaa, että avoimiin hakukysymyksiin on oletusarvoista vastata kielellisesti, mutta muihin kuin avoimiin hakukysymyksiin käy useimmiten myös ei-kielellinen vastaus. Osoittamiseksi ymmärrettävä ja hyväksytty vastaus sellaiseen monivalintakysymykseen, jonka vastausvaihtoehdot ovat esillä pelikorttien muodossa. Tämä näkyy analyysin esimerkissä 6, jossa au pair aloittaa aineistolle tyypillisen kolmivaiheisen kysymys–vastaus–palaute -sekvenssin kysymyksellä. Hän saa siihen sekvenssin toisen vaiheen mukaisen lapsen vastauksen ei-kielellisessä muodossa. Tämä vastaus riittää au pairille siitä päätellen, että hän etenee vastauksen kuultuaan kolmivaiheisen sekvenssin viimeiseen vaiheeseen eli palautteenantoon.

Aineiston analyysi osoitti, että au pair ei saa aina lapselta kielellistä vastausta. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että lapsi jättäisi vastausvuoronsa käyttämättä. Lapselta kysytään 30-minuuttisen keskustelun aikana yli 70 kysymystä, ja hän vastaa niistä lähes jokaiseen. Lapsi vastaa useimmiten kielellisesti, mutta käyttää myös ei-kielellistä ilmaisua, kuten osoittavia ja kuvailevia eleitä. Toisinaan lapsen vastaus ilmenee eri moodilla kuin au pair olettaisi: aikuinen olettaa kielellistä vastausta, mutta lapsi vastaa kehollisesti. Keskustelun ongelmakohtiksi tällaiset tapaukset varmistuivat siksi, että

niissä ei toteutunut kolmivaiheisen sekvenssin mukaista au pairin hyväksyvää palauteosaa tai palauteosa ilmeni vasta au pairin aloittamien korjausvuorojen jälkeen. Korjausvuoroissa au pair suoritti kysymysten toistoa, uudelleenmuotoilua ja koodinvaihtoa. Mikäli oikeaa vastausta ei lopultakaan saatu, au pair joko antoi rohkaisevaa palautetta lapselle tai siirtyi seuraavan kuvakortin käsittelyyn.

Erityisen kiinnostavia analyysin kannalta ovat sellaiset avoimet hakukysymykset, jotka eivät johda kielelliseen vastaukseen. Aineistossa tällaiset kysymykset ovat hyvin harvinaisia. Tällöin kielellisen toiminnan sijaan lapsessa ilmenee kehollista toimintaa ja ei-kielellistä ääntelyä, joita vastaavasti ei ilmennyt sujuvan kyselyn ja preferoituja moodeja hyödyntävän vastustoiminnan aikana.

Aineistostani olen tunnistanut tilanteita, joissa ilmenee vuorovaikutuksen ongelmaa implikoivia oireita. Tällaisia olivat vuorojen välinen ja sen sisäinen tauko, vastauksen ei-toivottu moodi, kysyjän korjausjaksot ja lapsen kehon asennon sekä suunnan odottamattomat vaihtelut.

Lapsen vastaamisen vaikeutta on perinteisesti selitetty lapsen kielellisellä kehitysvaiheella. Hypoteesini oli, että lapsi jättää herkemmin vastaamatta silloin, kun aikuisen kysymys on kompleksinen tai abstrakti. Aineistossani oli selviä merkkejä tällaisesta. Vaikeuksia esiintyi erityisesti tilanteessa, jossa tapahtui kysymyksen uudelleenmuotoilu helpommasta vaikeampaan. On kuitenkin syytä painottaa, että vaikeimmissakaan tilanteissa lapsi ei jättänyt vastausvuoroaan käyttämättä. Sen sijaan aineistossa näkyi ongelmaa implikoivaa taukoilua ja ei-preferoidun moodin käyttöä. Lapsi siirtyi käyttämään elettä kielellisen vastausvuoron aikana.

Jokainen au pairin esittämä kysymys perustui kuvakortin esittämään tilanteeseen. Siksi kysymyksiä ja vastauksia tulee käsitellä ottaen huomioon tämä aineellinen osallistumiskehys. Käytettyjen pelikorttien kuva-aiheiden kompleksisuus tai niiden etäisyys arkikokemuksista osaltaan selitti lapsen vastaamisvaikeuksia, vaikka pääasiassa kuvakortit tukivat ja helpottivat osapuolten keskustelua. Kuvakorteilla oli iso merkitys keskustelun ylläpitämisessä, varsinkin koska keskustelijoilla ei ole yhteistä äidinkieltä: au pair on espanjalainen ja lapsi suomalainen.

Selvimmin au pairin ja lapsen yhteisymmärrys heikkeni silloin, kun keskustelusäännöissä tapahtui muutos: au pair rajoitti lapsen vastauksia ajoittain siten, että hän hyväksyi vain kielelliset vastaukset, kun taas ei-kielelliset elehtivät vastaukset eivät tulleet enää kyseeseen. Lapsi ei täysin sisäistänyt korjausvuoroissa ilmennyttä säännönmuutosta eikä aikuinen ilmaissut säännön voimaantumista eksplisiittisesti. Lapsi pyrki edelleen antamaan vastauksensa ei-kielellisesti osoittamis- ja nyökkäysein. Au pairin vuoroissa ilmeni tämän jälkeen useita korjausjäsennyksiä ennen kuin hänen toivomansa vastaustapa löytyi ja osapuolten välinen yhteisymmärrys taas vahvistui. Edellä mainitun moodinvaihdon ohella myös koodinvaihto suomen, englannin ja espanjan välillä hetkellisesti vaikeutti osapuolten yhteisymmärrystä.

Äänessäolijan ilmaisuja voi nopeassa keskustelussa olla vaikea tarkasti rekisteröidä. Keskusteluanalyttikkojen käyttämät videotallenteet tekevät mahdolliseksi tehdä huomioita, joita nopea tilanteinen keskusteluntulkinta ei mahdollista. Tätä kautta oli kiinnostavaa analysoida, millaisia kommunikatiivisia resursseja 2-vuotias kulloinkin käyttää. Lapsen vastaukset kysymyksiin olivat ilmaisultaan rikkaita: kielellisen ilmaisun kanssa esiintyi multimodaalista ilmaisua monipuolisesti. Lapsi yhdistelee vastauksissaan mm. puhetta, ei-kielellistä ääntelyä, osoittavia ja kuvailevia eleitä, kehon asentoa ja suuntaa, ilmeitä, kosketuksia ja aineellisen osallistumiskehityksen pelikortteja.

Aineiston keskustelusta voidaan nähdä, että ei-toivottuakaan moodia hyödyntävä vastaus ei ollut osoitus viestinnän epäonnistumisesta. Lapsen yllättäviltä näyttävät ilmaukset saattavat olla merkitykseltään monipuolisempia kuin oletamme. Kaksivuotiaan lapsen erilaisten viestinnän keinojen monipuolinen käyttö osoittaa kykyä täyttää vastausvelvollisuus myös omien viestinnällisten ilmaisuvarojen ääri rajoilla.

Kysymyksissä ja vastauksissa on aihetta myös jatkotutkimuksiin. Kiinnostavaa olisi tarkastella sitä, milloin vastaus kysymykseen voi olla ei-kielellinen ja milloin sen täytyy olla kielellinen. Lapsen vastauksia voitaisiin myös tutkia eristämällä koodinvaihdon vaikutus tutkimustuloksesta. Tutkimuksessa voitaisiin tarkastella multimodaalisuutta vertaillen yksikielisiä keskustelujaksoja ja koodinvaihtoa sisältäviä jaksoja.

LÄHTEET

- FRICK, MARIA (tekeillä) Bipartite Constructions – A Natural Habitat for Multimodal and Multilingual Language Use? Oulu: Oulun yliopisto
- GOODWIN, CHARLES 2007: Participation, stance and affect in the organization of activities – *Discourse & Society* 5 (1) s. 53–73.
- HAKULINEN, AULI 1998: Johdanto – Liisa Tainio (toim.), *Keskustelunanalyysin perusteet* s. 13–17. Tampere: Vastapaino.
- HALMARI, HELENA – SMITH, WENDY 1994: Code-Switching and register swift: evidence from Finnish–English child bilingual conversation. *Journal of Pragmatics* 21, s.427–445
- KLEEMOLA, SARI 2007: Opettajan kysymykset oppitunnilla – Liisa Tainio (toim.), *Vuorovaikutusta luokkahuoneessa – Näkökulmana keskustelunanalyysi* s. 61–89. Helsinki: Gaudeamus.
- KÄÄNTÄ, LEILA – HADDINGTON, PENTTI 2011: Johdanto multimodaaliseen vuorovaikutukseen – Pentti Haddington ja Leila Kääntä (toim.), *Kieli, keho ja vuorovaikutus* s.11–45. Helsinki: SKS.
- LAAKSO, MINNA 2011: Kun sanat eivät riitä kertomaan: eleet afasiakeskustelussa ja lasten vuorovaikutustilanteissa – Pentti Haddington ja Leila Kääntä (toim.), *Kieli, keho ja vuorovaikutus* s. 152-176. Helsinki: SKS
- LEHTOLA, JANIKA 2019: *Multimodaaliset direktiivit aikuisen ja lapsen välisessä vuorovaikutuksessa* Oulu: Oulun yliopisto
- MIKKOLA, PIIA – LEHTINEN, ESA 2014: Initiating activity shifts through use of appraisal forms as material objects during performance appraisal interviews – Trine Heinemann, Pentti Haddington, Maurice Nevile & Mirka Rauniomaa (toim.), *Interacting with objects* s. 57–78. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- NIELSEN, MIE FEMØ 2012: Using artifacts in brainstorming sessions to secure participation and decouple sequentiality. *Discourse Studies* , 14 (1), s. 87–109.
- NIEMELÄ, MAARIT 2011: Multimodaaliset keinot arkikertomuksissa – Pentti Haddington ja Leila Kääntä (toim.), *Kieli, keho ja vuorovaikutus* s. 49–64. Helsinki: SKS.
- [HTTP://WWW.OPPIJAILO.FI](http://www.oppijailo.fi) (13.11.2018)

- PIHLAJAMAA, JARNO 2019: Koodinvaihto espanjalaisen au pairin ja suomalaisten hoitolaisten keskusteluissa. Oulu: Oulun yliopisto.
- RAEVAARA, LIISA 1998: Vierusparit – Esimerkkinä kysymys ja vastaus – Liisa Tainio (toim.), *Keskustelunalyysin perusteet* s. 75–92. Tampere: Vastapaino.
- SACKS, HARVEY – SCHEGLOFF, EMANUEL A. – JEFFERSON, GAIL 1974: A simplest systematics for the organisation of turn-taking for conversation. *Language* 50 (4), s. 696–735.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1998: Vuorovaikutus paperilla – Liisa Tainio (toim.), *Keskustelunalyysin perusteet* s. 18–31. Tampere: Vastapaino.
- TTP = Tieteen termipankki <http://tieteentermipankki.fi> (29.10.2018)

KESKUSTELUNANALYYTTISET LITTEROINTIMERKIT

Tässä tutkielmassa olen käyttänyt seuraavia keskustelunanalyttisiä litterointimerkkejä.

Sävelkulku

- . laskeva intonaatio prosodisen kokonaisuuden lopussa
- ? nouseva intonaatio

Päällekkäisyydet ja tauot

- [päällekkäispuhunnan alku
-] päällekkäispuhunnan loppu
- = vuorot liittyvät toisiinsa tauotta
- (1.2) yhden sekunnin ja kahden kymmenesosan tauko
- (.) hyvin lyhyt tauko

Puhenopeus ja äänen voimakkuus

- oON äänen voimistaminen (kapiteelilla merkitty kohta)
- () vaimea äänne tai puheenvuoro on epävarmasti kuultu

Muut merkinnät

- : äänteen venytys (mitä useampi kaksoispiste, sitä pidempi venytys)
- (tavuviiva) ääntäminen katkeaa tai jokin äänne ei kuulu
- @ @ äänen laadun muutos, esimerkiksi innostuneisuus
- £ £ hymyilevä tai naurava ääni
- (()) litteroijan kommentteja ja selityksiä tilanteesta